

Grafrede voor Willem (Willebrordus Albertus) van Binsbergen, 1917-1991

Lieve familie en vrienden, geachte aanwezigen,

Wij zijn hier bijeen om afscheid te nemen van mijn vader, Willem van Binsbergen.

Wie was deze mens?

Willebrordus Albertus van Binsbergen werd geboren in 1917, in de spreekwoordelijke Amsterdamse volksbuurt De Jordaan, als op één na jongste zoon van Henk van Binsbergen en Sophie Elsemulder. De schaduw van de Eerste Wereldoorlog lag al dadelijk zwaar over zijn leven, ondanks Nederlands neutraliteit: zijn vader, gemobiliseerd zoals zovelen, stierf in 1918 aan de Spaanse Griep, een epidemie die heel Europa teisterde. Sociale voorzieningen van staatswege bestonden niet, en moeder moest in werkhuizen in het gezinsonderhoud voorzien. Zij was een vroom lid van de Nederduits Hervormde kerk (haar man was katholiek geweest); de diakonie voorzag in liefdadigheid maar de neerbuigendheid daarvan was voor Willem reden om zich het grootste deel van zijn leven (een crisisperiode uitgezonderd) verre te houden van georganiseerde religie. Opgroeien in armoede tussen oudere broers en een zuster moet een zware tol geëist hebben: mij zijn geen vrolijke verhalen van gezamenlijk kattenkwaad bekend uit die tijd, maar wel Willems levenslang opstandig verzet tegen de onderschikking die toen werd afgedwongen, rivaliteit, minderwaardigheidsgevoel. In dit licht moet het verhaal begrepen worden hoe Willem in zijn zesde levensjaar een nachtje ging logeren bij zijn moederszuster Jo en haar echtgenoot Hein, om de hoek in Oud-West, om daar de volgende acht jaar te blijven wonen — ‘in Abrahams schoot’, zoals hij altijd zei. Dat pleeggezin had zijn enige dochter verloren aan één van de eerste auto-ongelukken, en Willem nam die plaats in. Helaas ook in een ander opzicht: als adolescent, na het voltooien van de ambachtsschool, kreeg ook hij een ernstig auto-ongeluk, en toen hij vele maanden later van een schedelbasisfractuur en gezichtsletsel was hersteld bleek zijn ‘verkering’ hem niet meer te herkennen of te willen kennen. Dit debâcle, dit letterlijke gezichtsverlies, zou, in ieder geval naar zijn eigen mening, de sleutelgebeurtenis in zijn leven vormen. *Waarschijnlijk veroorzaakte het inderdaad, ongemerkt, zo groot hersenletsel dat zijn hele verdere leven erdoor bepaald zou worden.*

Het was crisistijd. Willem had zijn eerste ervaringen op de arbeidsmarkt, genoot in de lange perioden van werkloosheid daartussen veel steun en vermaak bij zijn vriendenkring, trad op als zanger (*met zijn Joodse vriend, van wie hij echter later bruusk afstand nam*), en raakte onder de indruk van het socialisme en de arbeidersbeweging. Voor de welvaartsstaat moest nog gestreden worden, en even belangrijk als dit materiële doel was de verheffing van de arbeider door debateren, organiseren, deelhebben aan de wereldliteratuur die tot dan toe aan de ‘kapitalistische klasse’ zou zijn voorbehouden. Hier vond Willem de idealen die verder reikten dan de overlevingszin, de rauwe gezelligheid en het gevatte woordenspel van De Jordaan. De twee muziekstukken die hij op zijn begrafenis laat klinken, verwijzen (*zij het met de nodige overdrijving*) naar dit vroege hoogtepunt in zijn leven: ‘Alle Menschen werden Brüder’ — in wereldwijde saamhorigheid

maar ook in onbewust contrast met de broedertwisten van zijn ouderlijk gezin; en 'De Internationale' — het socialisme als methode om die heilstoestand te verwezenlijken. *Een sociaal darwinisme rond 'zelfbehoud' en 'behoud van de soort', – de afgeleebberde ideologie van de stadse kleine luiden waarmee hij omging – meer dan trouw aan de klassestrijd, beheerste echter zijn denken in volwassenheid.*

Als stoker op de grote vaart maakte Willem verre reizen, die aan zijn wereldwijde idealen concrete beelden *hadden kunnen verbinden*. Maar intussen kreeg de diabolische belofte van een heel andere heilstoestand, de nationaal-socialistische, Duitsland in zijn greep, en leidde tot de Tweede Wereldoorlog die het leven van elk lid van de generatie van Willem zou tekenen. *Pas dertig jaar na mijn vaders dood kwam ik langs een omweg te weten dat diens broer Chiel, een communistische huisschilder en verzetsheld wiens voornaam ik nota bene draag, kort na de Februaristaking van begin 1941 door de Duitsers was gearresteerd en een paar dagen voor het einde van de oorlog was vermoord in Duitse gevangenschap.*

In datzelfde jaar 1941 ontmoette Willem, in het huis van een vriend, diens jonge buurvrouw Mia Treuen die met drie kleine kinderen de oorlog probeerde door te komen. Na terugkeer uit de omzwervingen van de oorlog (*ooit rende hij met een koffer vol eieren de Duits-Deense grens over; en aan boord maakte hij het verschrikkelijke fosforbombardement op de haven van Hamburg mee*) vormde hij met haar een gezin, waaruit ik werd geboren als zijn enige kind.

De idealen, *de belezenheid*, en de charmes die zij Willem gaven, verhardden al te spoedig tot cynisme *en vonden een grensoverschrijdende uitweg, ook al bleef Willem zijn zelfopgelegde taak als kostwinner voorbeeldig vervullen*. In toenemend isolement, was dit gezin gedurende een kwart eeuw de bedding waarin wanhoop, ontbrekende vaderbeelden, geschonden zelfbeelden, neurotische projecties van de beide volwassenen, *en erger*, vrij spel hadden, tot levenslange verbijstering van alle zes leden. En zo werd hij een balling zelfs uit het leven van zijn enige zoon, in wiens verdriet, geluk en succes hij nauwelijks heeft kunnen delen.

Pas tegen zijn vijftigste vond Willem, in de inspiratie van een nieuwe liefde, de kracht om te ontsnappen uit deze grotendeels eigenhandig gebouwde gevangenis van liefdeloosheid *en transgressie*. In zijn huwelijk met Wil Valenteijn, spoedig verhuizend naar een ver dorp in de Achterhoek van het land, en in het *betrekkelijk* onbelaste contact met haar opgroeiende kinderen en met de gezinnen die *dezen* zelf allengs stichtten, verscheen de Willem van Binsbergen zoals de meesten van U die gekend hebben: een man die zich *ijdel* verschanste – *zich spiegelend in de familiegeruchten van een verre adelijke afstamming* – in de kwetsbare burgerlijke vormen van zijn nieuwe leven en van de consumptiemaatschappij. Een man die liever sprak en in de rede viel dan luisterde omdat in luisteren een ondraaglijk verleden hem dreigde te overspoelen. Prikkelbaar en bruto. Maar daarnaast ook een man vol deskundige zorg voor zijn erf en woning, van een ongekende gulheid, die kon verbazen door hartelijke gebaren, warme gezelligheid, grote bezorgdheid, en af en toe een gevoeligheid en schoonheidszin die met zijn andere uitingen niet leken te rijmen. Zijn invaliditeit toen zijn *ooit* zo sterke handen verhardden tot onbruikbare aanhangsels, en de slepende ziekte die ten slotte zijn dood werd — hij aanvaardde ze lakoniek en met humor; hij had voor hetere vuren gestaan, en wist zich al *onherroepelijk* verbrand.

Soloon, de wetgever van het oude Athene, haalde zich de *hoon* van de schatrijke Creusus op de hals toen hij zelfs oog in oog met de luisterrijke

levensstaat van deze laatste volhield dat men geen man gelukkig kon prijzen zolang niet, met de dood, de eindbalans van zijn leven kon worden opgemaakt; nog tijdens zijn leven moest Creusus, aan de bedelstaf geraakt, hem gelijk geven. De balans van het leven van Willem van Binsbergen kan opgemaakt worden. Hij heeft een zwaar leven gehad, en heeft zich daarin niet als een held gevoeld. Een gelukkig mens is hij hoogstens *heel* af en toe geweest. Godsdienst noch socialistische idealen *noch wereldliteratuur* bewerkten bij hem een meer dan incidentele flakking van het hogere. De herinnering aan hem blijft enkelen van ons verbijsteren, en blijft bij weinigen *vermengd* met bevreemding.

Maar toch.

‘De dood is slechts de stilte in de zaal
wanneer het laatste woord geklonken heeft
De dood — is een ontroering’

Deze regels van Remco Campert hebben poëtische kracht omdat zij ingaan tegen het gangbare beeld van de dood in onze cultuur als een verwoestend, radeloos-makend mysterie. In deze regels ligt troost omdat zij de dood voorstellen als lakoniek antwoord op het veel grotere mysterie van het leven.

Wij nemen afscheid van Willem van Binsbergen, wiens leven een *groot*, opstandig-makend mysterie is geweest. Het is mijn voorrecht om als laatste ‘de stilte in de zaal’ te verbreken, het laatste woord te hebben — en mijn vader wist wat dat betekent! Maar het is zijn voorrecht dat uit zijn eigen leven, waarin hij zozeer geschonden werd *en en zozeer geschonden heeft*, de waardigheid van dit moment kon voortkomen: uitgeleide te worden gedaan door een echtgenote die hem betreurt, door zijn zoon op wie hij trots was, door kleinkinderen die mede zijn naam en genen voortzetten, en door zovelen die, als familieleden, vrienden en kennissen, hem de laatste eer gunnen. *In dit licht heb ik gisteren, alleen in de kamer bij zijn lijk, met een zekere wellust maar ook vergevingsgezindheid mijn vader een kus op het voorhoofd gedrukt, waarna ik krachtig zijn doodskist heb dichtgeschroefd.*

De laatste dagen van Willems leven stonden in het teken van een ongekende opluchting. Om helderder te zijn had hij de consumptie van pijnstillers verminderd. Zijn muur van afweermechanismen werd eindelijk met geweld doorbroken door zijn zoon, die hem *bij hun laatste gesprek onder vier ogen* uitzicht bood niet op rekenschap maar op verzoening, zij het slechts aarzelend op vergeving. Zijn vrouw bereidde de speklappen en de gebakken aardappeltjes net als zijn moeder of zijn tante Jo, een leven geleden. De tuin werd van nieuwe kunstmest voorzien. Zonder pijn stierf hij in zijn slaap.

‘De dood is slechts de stilte in de zaal
wanneer het laatste woord geklonken heeft
De dood — is een ontroering’

Ik heb gezegd.

Wim M.J. van Binsbergen
6 mei 1991